

a téves dolgokat. Most már azt hiszi, hogy az EtSzót. szerint még az egyh. lat. *circumdederuntot* is *dzircumdederuntnek* kell mondani, a mi természetesen nem az EtSzót.-ban, hanem csupán Kőrösi fantáziájában van. S ekkor aztán idézi Volf Györgyöt is, a ki szerinte kétségtelenül kimutatta a lat. *ce-*, *ci-*-nek magyar földi, *cze-*, *cz-*-olvasása alapján, hogy a magyarokat a velencei olaszok tértítették meg s tanították a latin betűs írásra. Mindezt idézi, hiszi ma, a mikor ez az elmélet is — régen kimúlt. De nem csupán arról feledkezik meg, hogy Volfnak a lat. *ce-*, *ci-*-re és *ge-*, *gi-*-re alapított elmélete rég megdőlt, hanem megfeledkezik a saját művei czíméről is. Megrójjá az EtSzót.-t, hogy „Olasz kölcsönszók“ cz. munkáját hibásan idézi *Ol. el.-el*, mert neki *Olasz elemek* cz. műve nincs. Pedig ha megnézi a fumei Ertesítőben levő dolgozatát (l. feljebb teljes czímét), akkor látni fogja, hogy az EtSzót. jól, sőt kitünően idéz. Más az ő *Olasz kölcsönszók* cz. értekezése, mely a Nyr.-ben jelent meg, s melynek a *czifrára* vonatkozó összes tévedéseit most Kőrösi megismétli s más az „Olasz elemek“ dolgozata.

E tévedéseket tetézi aztán azzal, hogy a tudományos dolgozatok értékéről teljesen helytelen felfogása van. Ő azt hiszi, hogy a mit egyszer megírt, az megdönthetetlen, arra mindenki bátran hivatkozhatik az idők végtelenségéig. Pedig minden dolgozat inkább csak egy láncszem a nehezen kikutatható igazságok fejlődése történetében.

Haraggal, epével, meg nem értéssel fogott tehát Kőrösi az EtSzót. *cifra* cikkének olvasásába; nem csoda, hogy a maga származtatása védelmére olyan cikket írt, a mely *ignotos fallit, notis est derisui*. Szerencse, hogy a cikket a Nyr.-ben (l. 47. évf. 27—31) jelent meg, mert itt legalább szakemberek is olvassák. Ha cikke, hangjához méltóbb helyen, valamely rikkancs-újságban jelent volna meg, akkor az EtSzót.-nak vesztett ügye lett volna.

MELICH JÁNOS.

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

I.

„Az ket Samvel könyvei . . .“

1565-ben „Debreczenbe Raphael hoffhalter“ nyomtatásában jelent meg MELIUS PÉTERTŐL, a debreczeni eklézsia pásztorától „Az ket Samvel könyveinek, es az ket Kirali Könyveknek az Sído Nielvnek igaffagabol . . . igazan valo forditafa Magyar nielure“.

Nem régiben a NySz. egy idézetének ellenőrzése végett elő kellett vennem e könyvet, a mely akkoraig nem volt a kezemben. Érdeklődéssel lapozgattam át s mind növekvő meglepetéssel győződtem meg róla, hogy mily gazdag és mily színes a nyelve (ha nem ritkán póriás is) s mennyi olyan szó és olyan kifejezés van benne, a miket a NySz. vagy egyáltalában nem ismer vagy csak későbbi forrásokból ismer. Nagy gyönyörűséggel olvastam végig, miközben kiczédeláztam azokat az adatokat, melyeknek nem lett volna szabad a NySz.-ból kimaradniok. Mire végére értem, több mint 400 czédula feküdt előttem.

Itt természetesen nem közölhetem valamennyit; csak muta-

tóul válogathatok belőlük és csakis olyanokat, a melyek bizonyos tekintetben különösebb figyelmet érdemelnek.

Aer: Sem aër az élő égh, sem à Planetac hét egeij, fem à firmamentum, à Cyllagos ég, fohol nincz oly hely hoğ ki teged be foggion“ (295). — A NySz.-ban csak a XVIII. századból van rá idézet.

-ánt igeképző. „Éğ kis mezecket *nyalantec*, es koftolek: Hát immar meghallyake ezért?“ (56). — „Kerlek had *szalandán-czak* oda haza, es had latogaffam meg az en batiaimat“ (85). Ez a NySz.-ban is megvan, de a 43. lapról idézve. — „Ne lopiatic el az orfzag iöuedelmet. De moft magonknakis *lopantunk*“ (262). — Vö. *lopént*, *nyalint* MTsz.

bakó. „Köznevi használatára a régi nyelvből csak néhány szótári adatunk van“ — mondja az EtSz. (241). Ímé egy-egy ismeretlen adat *M.*-ből: „Ackit verni, vágni kellett, a Keretieckel vágatta, ezec lictorok voltac: *Bakoc*, nyakvagók . . . A Keretiek büntetni valo hoherec“.

bár. A régi *bátor* kötőszóból (vö. *ámbátor*) összerántott *bár*-ról a NySz. nyomán azt állítja az EtSz. (279 és 311), hogy PÁZMÁNY óta járatos. Tévedés! Járatos volt az, valamint az *ámbár* is, már Pázmány születése előtt. Ímé néhány adat a sok közül *M.*-ből: „Nem fegeiti Iften az hitlen hadat: *Bár* pap barát ott legien, bár Corpét vegy hozzad is“ (17). — „Ne elteffen *bár* az Vr, ha meghal“ (81). — „*Bár* megbünteffen engemetis, ha en fel bontom à frigyet“ (84). — „Kerđ meg *bár* atte ifflu szolgaidat“ (103). „*Bár* à Baluany Iftenec íğ f-íğ czelekeggienec en velem“ (347). — „*Bár* ha te vízfza téruén, bekefegbe vízfza tereñdz“ (360). — „*Ámbár* hazuggiac en“ (360) stb.

becsü = gabona-mérték neve. Eddig csakis Sylvester Vv Testamentumából (1541) volt ismeretes és itt „choenix“-et (MA. szerint: „mint egy itzes vagy eyteles mérték“)-jelentett. *M.*-nál többször előfordul, csakhogy itt „corus“ a jelentése: „Harmincz köből auagy *böczü* Zemlie, es hatvan Kor vağ *böczü* köz lifzt“ (262). — „A Salamon ad az Hirammac hét ezer Kór, azaz *beczü* buzat: íf meg hufz Kór, auag negely fatolt olait. Egy Kór: olai töt ackora negelt, ackibe eg Varadi *beczü* az az ket faak buza, tért.“ (265 és 390 is.) — Kinek van már most igaza? A *becsü* itcze-e vagy köből? Sylvester azt mondja, hogy a „choenix“-t „*beczünek* fordítam“; *M.* pedig egy „Varadi *beczü*“-t, tehát valóságos gabona-mértéket nevez meg. Hihetőbb, hogy *M.*-nak van igaza.

bikapéñz: „Azoknac (a lopóknak, gyilkosoknak) à birak, ífpäoc, vaiát vezic *bika penzert*, ayandékert megh nem ölik“ (59). „A Gabao-nitac nē vezicnek *bika pēzt*, nem uelzic vaiát, diiát meg à bünneç, hanē halalert halalt (218).

crucipille-nek nevezi *M.* a katolikusoktól tisztetben tartott keresztet, pl.: „Mohaczon à vak Barat à Crucipillet hordozta, de vgyan elvesztet“ (19). — „Feltámasztott álló ofzlop, baluany, mint a Crucipille“ (323). — Hogy a *crux* dativusa mellé szűrt *pillēt* honnan vette, ki tudná megmondani.

vad cseresnye: „Mint Szalába à vad czereszniē, es mint à vad körtwely à Debreczeni erdön, oly foc volt Ieru/alem körtwiū à Sycomorus (303). A NySz. egyetlen adata majd száz évvel későbbi:

feküz. A jóformán szálló igévé vált bibliai mondás: „Simon *aluszol*?“ a DöbrC.-ben (477) és a DebrC.-ben (614) így van: „Simon

„*aloz?*“, a Pesthy UjTest-ban (104) „*Symon aluzze?*“ Az *alszik* és *fekszik* igék ragozása teljesen egyszabású lévén, előre várható volt, hogy a régi nyelvben az utóbbinál is valami ilyes volt a jelen idő egyes számi második személye (Nyr. 34 : 115); ilyen újabb adat Meliusnál ez: „Onnat az ágból ackibe felmenuén ott *fekusz* béne (te Ahazia), eleuenen alá nem iűz, hanem bizoniaba . . . meghalúz“ (364).

folyadék. E szót XVIII. századi neologismusnak gondoltuk, a Debr. Gramm. ki is fejezte rosszasát (vö. NyÚsz.); pedig megvan már M.-nal két változatban is: „Czatorna kut, ackinek váluij voltak, es labbal áztattac az *folyadékába*“ (245). — „Az Oltart körniül áfá *folyateknac* valo arockal“ (342). A *folyadék* tehát régi szó, csak a mai „fluidum, flüssigkeit“ jelentése új.

gazdája-asszony, gazdánk asszony, ma gazdasszonya, gazdasszonyunk: „Hét efsztendeijg valo éhfeget monda Elifaeus az ű *gazdaiu afzszonnak*“ (393). — „Ime im hol ielen itt ammi *gazdánk affzony*“ (378). Vö. *gazdám-asszony, szomszédom-asszony* (NySz.) és ma is: *anyám-asszony, hugom-a., menyem-a., napam-a., néném-a., öcsém-a.,* stb., ellenben: *apám-uram, bátyám-u., fiam-u., ipam-u., öcsém-u.* stb. Az *úr* mindig személyranggal, az *asszony* soha. (Vö. Lehr, Told. Com. 200.)

italos. „Festum dedicationis. Magyarul: Italos egyházok napia“ (294). Ma: védszent napja (Hierolex).

ítéletes. „A Daudid penig vala igaz *iteletes* törüen teuő“ (158). — A NySz. egyetlen adata száz évvel utóbból való.

itri? „Kis apro giermekek czufollyac vala az Elifeuft, es ezt mőgiac vala ű neki. Nofza fzegeny *itri* kopafz, meny fel, vőtal fel, hágtal fel“ (370). — *Csitri-kopasz* am „tővig lenyirt“ (MTsz.).

jötel. „Nem tudom à kimenetelt es beütel.“ (256). „Nemde bekefegefe atte ide iöteled? (249). — Vö. *lötél*, NySz.

(Folytatjuk.)

SZILY KÁLMÁN,

II.

Székes-Fehérvár városa levéltárából.*

fenyegetőlődni, 1785: . . . „4to hogy mostoha Annyát agyon lönni fogja, nagy *átkozolodás* közt többször *fenyegetőlődött*“ . . . 73.

ferbel, 1784: . . . „Magyar Mártony 23. Efstendős, magas Termetű, zöld *pájo* Laibliban, fehérrel pöttögetett vörös *ferbellel* van prémezve“ 314.

fiatal katona, 1789: . . . „Ez a' meg nevezett *fiatal katona* (Rekruta) ennek előtte soha sem viselt katonai hivatalt“ . . . 1043.

fidel, 1789: . . . „három *holdas* feljkötöt győri formára varrottat, a fölöt(t) fehér *fidelt*, vagyis *által kötöt* pápai módra által kötve . . . visel“ . . . (*fidel* — a németben: *Stirnbindel*) 1296/1299. Vö. *fédél* NySz.

fodor, 1788: . . . „más belső aprólékjai (a borjúnak) pedig, ugmint Tüdeje, Májja és Fodra . . . 8. denár“ (limitatio) . . . 620.

fogni, 1787: „En Szunyogéktul semmi deszkát sem loptam, mert azon deszka, melylyet Szunyogh *Magdénak fog*, magam és Anyámnak saját deszkája“ . . . 2028.

folyamat, 1784: 1. . . . „Esedez, hogy Házának *folyamatyában* Kanálisra dülő fundus erga Taxam valamint más Purgereknek admen-

* L. MNy. XII, 232, 342, XIII, 259.